

**Aramızdaki Ortak Kitap, *Razmname*, Resimli Bir Kitap Aracılığıyla Dinler Arası Diyalog
Girişimi***(Sayfa 53-61)*

Muhammed Salih Sefiloğlu

İbn Haldun Üniversitesi, Tarih Doktora Öğrencisi
e-posta: salihsefiloglu@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6753-5809

Özet

Babürlerin on altıncı yüzyılın sonu itibarıyla Hint altkıtasında politik bir güç haline gelmesi, Müslüman bir azınlık olarak, çoğunlukla Hindulardan oluşan bir bölgeyi ne şekilde yönetmeleri gerektiği sorusunu da beraberinde getiriyordu. Ekber Şah, cizyenin kaldırılmasının da aralarında bulunduğu bir dizi reformla, gayrimüslimleri yönetiminin içine katmaya çalıştı. Dinler arası diyalogu etkin bir şekilde destekleyen bu politikalar sayesinde, eşitliğe dayalı bir toplum yaratılabildi. Bu yazıda ben, Hindu dini ve kültürünün önemli örneklerinden biri olan *Mahabharata*'nın *Razmname* adıyla Farsçaya tercümesi hakkında bilgi vereceğim. *Razmname*'nin sanatsal bir üretim olmakla birlikte, Babür İmparatorluğu'nun yönetim anlayışını da içerdiğini belirtecek, projenin devlet eliyle ortaya konma amacının, İmparatorluk yönetiminde bulunan gayrimüslimlere kendi kültür ve dinlerinin devlet tarafından kabul gördüğünü göstermek olduğunu iddia edeceğim. *Razmname*'nin, Hindu ve Müslümanlar arasındaki dinsel ve kültürel bir diyalog yaratma çabasının bir yansıması olduğunu gösterecek; dinsel hakikatin farklı inançlarda da bulunduğunu kabul etmenin, farklılıkların kabul edildiği, kültürel açıdan çoğulcu bir ortam oluşturmadaki rolünü tartışacağım.

Anahtar Terimler: dinler arası diyalog, Babür İmparatorluğu, *Mahabharata*, *Razmname*, Hindu, dinsel çoğulculuk.

Abstract

The fact that the Mughals had become a political force in the Indian subcontinent by the end of the sixteenth century also raised the question of how they, as a Muslim minority, should govern a region consisting mostly of Hindus. Akbar Shah tried to bring non-Muslims into his administration and effectively promoted interfaith dialogue and thus a society based on equality could be created. In this article, I will give information about the translation of the *Mahabharata* into Persian under the name *Razmnama*. I will argue that *Razmnama* includes the understanding of the rule of the Mughal Empire. I will show that *Razmnama* is a reflection of the effort to create a religious and cultural dialogue between Hindu and Muslims. I will discuss the impact of accepting religious pluralism on creating a society that embraces cultural and social differences.

Key Terms: interfaith dialogue, Mughals, *Mahabharata*, *Razmnama*, Hindus, religious pluralism.

Giriş

Dünyanın en uzun destanı olan *Mahabharata*, Hindu dininin en köklü kutsal metinlerinden birisidir ve yaklaşık olarak bin yıl süren bir yaratımın ürünüdür; bugünkü haline MS. 5. yüzyılda ulaştığı kabul edilmektedir. Metnin ana teması Baharataların iki soyu, Pandular ve Kauravalar arasında geçen çatışmaya dayanmaktadır. Geniş çaplı gerçekleşen bu savaşın ardından dünyanın yok oluşu ve kozmik yeniden yaratılışı gerçekleşir. İçerdiği Veda öncesi ve sonrası gelenek nedeniyle *Mahabharata*, neredeyse Hindu dinsel ve kültürel bilincinin ifadesidir (Eliade, 2003: 273-5). Bu makalede, Babür sarayında gerçekleşen Hindu dinsel metinlerinden *Mahabharata*'nın, *Razmname* adı altında Farsçaya tercüme edilme sürecini inceleyeceğim, bu çevirinin neden ve hangi amaçlarla yapılmak istendiğini, bunu mümkün kılan politik ve toplumsal faktörleri açıklamaya çalışacağım. Bu çevirinin hangi okuyucu kitlesi için hazırlandığını anlamaya çalışacak, çeviri sürecince

karşılaşılan zorluklardan bahsedecek ve en son olarak bu çevirinin Hindu ve İslam dinleri arasında bir diyalog arayışı olduğu yönündeki görüşlerimi paylaşacağım.

Babürler 16. yüzyılın ilk yıllarında, Kabil'den Dekkan'a kadar olan alanda önemli bir siyasi güç oluşturdular ve farklı kültür ve dinlere sahip insanların üzerinde bir imparatorluk kurdular. Babür'den başlayarak torunu Ekber'e gelinceye kadar süren bu genişleme, insan gücü ve ekonomik anlamda büyük servet birikimini de beraberinde getirdi. Ekber, daha önce Hindistan'da hüküm süren İslam devletlerinin kısa süreli yönetimlerinin farkında olduğundan, İmparatorluğu'nda yeni bir yönetim anlayışının uygulanması gerektiğinin farkındaydı. Bu yeni anlayış, daha sonra *Sulh-i Kul* olarak adlandırılacak olan; insanları, kendi kültürleri ve dinleriyle beraber Hindistan'ın bir parçası olarak kabul eden ve ülke yöneticisinin sadece Müslümanların değil, tüm Hindistan halkının hükümdarı olması gerektiği yönündeki inanca dayanır. Ekber'in dinsel farklılıkları diyalog yoluyla çözmeye dayalı çok kültürlülük anlayışının amacı, toplumda eşitlik temelli bir zemin yaratabilmektir. Kendi zamanında uygulanmaya başlayan cizyenin kaldırılması bu anlamda gerçekleştirilen önemli bir çabaydı. Fischel'in de iddia ettiği gibi, sadece bu gelişme dahi, iki din arasındaki anlayış yoksunluğunu giderebilmek amacıyla girilen önemli bir çabayı temsil eder (Fischel, 1948). Bu ve bunu takip eden gelişmeler sayesinde Hindular arasında Babür devletine karşı bir bağlılık gerçekleşti ve eşitlik duygusu kazanılabildi.

Razmname tercümesi bir anlamda Ekber'in toplumun farklı dini grupları arasında uygulamaya çalıştığı diyalog anlayışın ürünüdür. 1582 yılında Ekber Şah tarafından Farsçaya yapılan bu çeviri, sadeleştirmeleri ve İslam diniyle bir sentezi kaçınılmaz kılmıştır (Rice, 2010). Ekber tarafından bu kitabın seçilmesi, kitabın Hindu geleneğindeki en iyi bilinen kitaplardan biri olması, pek çok sürükleyici öyküyü barındırması ve buna ek olarak, ahlaki ve felsefi anlamda özgün bir karakter taşımasıdır. Kitabı bizim için anlamlı kılan, Hindu dinsel metinlerinden birinin devlet koruması altında Müslüman ve Hindular tarafından beraber tercüme edilmesi ve çeviriye eşlik eden minyatürlerde her iki dinden bu insanların aynı amacı ve idealleri paylaşan, aralarındaki farklılıkların mümkün olduğunca silindiği kişiler olarak resmedilmeleridir.

Erken dönem İmparatorlukların çoğunda olduğu gibi Babür İmparatorluğu da pek çok farklı din ve kökenden gelen insanın bir arada bulunduğu bir yapı içerisindeydi, fakat Babürleri çağının diğer örneklerinden belirgin bir şekilde ayıran özellik, Müslüman bir azınlık olarak Hindu çoğunluğun oluşturduğu bir bölgede egemenliklerini oluşturmalarıdır. Bu dönemde Avrupa, Protestanlar ve Katolikler arasında yaklaşık yüzyıl sürecek kanlı bir savaşın içerisine girdi, dinsel ve bilimsel anlamda farklılığı temsil eden her türlü düşünce "heretiklik" olarak kabul edilip engizisyonla cezalandırıldı (Elton, 2012). Aynı dönem içerisinde hüküm süren Osmanlılar, yüksek sayıda Hıristiyan nüfusa sahip olsa da hiçbir zaman yönetici Müslüman kesim azınlık durumuna düşmemiştir. Osmanlı ise Safevilerle giriştiği uzun savaşların ardından, kendisini "İslam"ın koruyucusu olarak görmüş ve Şii Müslümanları heretik olarak ilan etmiştir. Safevi İmparatorluğu da, hükümler alanında bulunan Sünni nüfusa baskı uygulamıştır, bu dönemde Safevilerin uyguladığı bu dışlayıcı politikadan kaçanlar arasında *Razmname*'nin çevirisinde de önemli bir rol üstlenecek olan Nakib Han gibi pek çok Sünni Müslüman yer alıyordu (Huseini, 2017: 6). Anlaşılsızlık ve dışlayıcılığın hüküm sürdüğü bu dönemde, Hindu dinsel inancının önemli bir kitabının, Müslüman bir İmparatorluk tarafından Farsçaya tercüme edilerek kabul edilmesi, çok kültürlülüğün Babür sarayında kabul gördüğünün açık delilidir.

Razmname, Ekber'in sadece kültürel ve sanatsal ilgilerini gösteren bir kitap olmanın da ötesinde yönetim anlayışının da dışavurumu olan bir kitap olduğundan, dönemin Babür İmparatorluğu'nun yapısı hakkında bir giriş kaçınılmazdır. Bir sonraki bölümde Ekber'i ve Babür İmparatorluğu'nu toplumsal anlamda kültürel çeşitliliği korumaya yönelik politikalar izlemeye yönlendiren nedenleri tartışacağım.

***Razmname* Çevirisinin Politik ve Entelektüel Arka Planı**

Ekber Şah, bugün İslam dünyasında "heretik" reformlarıyla hatırlanan ve tanınan bir kişidir. Diğer yandan dinsel uzlaşmanın önemine inanan kişiler ve özellikle de Hindular açısından her iki din arasındaki sosyal ve dinsel sınırlamaları aşmaya çalışan kişi olarak hatırlanır. 1542'de doğan Celaeddin Muhammed Ekber, Babürleri 1556'dan 1605'e kadar yönetti. Ülke sınırlarını Afganistan'dan Hint yarımadasının büyük bir kısmına kadar genişletti, bu ise pek çok farklı kültür ve geleneğin bir arada yaşadığı kozmopolit bir ortam oluşturdu (Smith, 1917). Babası Hümayun, yıllarca İran saraylarında sürgünde kaldığından İran kültürel

geleneği Babür sarayında oldukça saygın bir konumdaydı. Ekber'in ataları Timur'a dayandığından, Timur saray geleneği ve Çağatay Türkçesi de Babür sarayında kabul gören dillerden bir tanesiydi. Her şeyden önemlisi, Hint kültür ve geleneği Babür sarayında büyük etki gören ve saygıyla karşılanan bir uygarlıktı. Bizzat Ekber Şah Hinduca'yı akıcı bir şekilde konuşuyordu. Bu nedenle 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Babür sarayı çok farklı din, kültür ve gelenekten gelen kişilerin buluşma noktalarından birini oluşturuyordu (Truschke, 2016: 8).

Ekber, ülke yönetimine geldiği zaman, daha yeni kurulma aşamasında olan bir İmparatorluk yönetimi ile karşı karşıyaydı. Hindistan'da daha önce hüküm süren İslam İmparatorluklarının çok az süren hüküm süreleri de göz önüne alınınca Ekber'in, İmparatorluğun yeni bir anlayış ekseninde yeniden yapılandırılması gerektiğinin farkında olması gerekir. Bu yüzden sadece Müslümanlara dayanan bir yönetim yerine, Hinduları da kapsayacak kültürel açıdan çoğulcu bir yönetim yaratmaya çalıştı. Bu politikalar, Ortodoks İslami gruplar tarafından Ekber'in dinden uzaklaşmaya başlaması olarak ele alınırken, gayrimüslim kişiler tarafından memnuniyetle karşılanmış ve devlet yönetimine daha çok katılmaya başlamışlardır (Grewal, 1997: 252; Khan, 1997: 79). Ekber'in Hindu tebaasını Babür İmparatorluk kimliği ile bütünleştirme çabası 1570'lerde başlayan ve 1605'teki ölümüne kadar devam eden bir dizi reformda ifadesini bulmuştur. İslam inancında kesinlikle yasak olmasına rağmen Hindu bir kadınla evlenmiş, Hindu tapınakları inşa ettirmiş ve kaynağını Kur'an'dan almasına rağmen cizyeyi kaldırmıştır. Bu davranışları ile İslam inancına keskin bir karşıtlık oluşturmasına rağmen, Hindular ve Babür İmparatorluğu arasında karşılıklı bir anlayışın oluşmasına katkıda bulunmuştur (Fischel, 1948). İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde gayrimüslim kişileri özerk güç olarak tanımış; bürokrasi ve askeri sınıf içerisinde de bu kişilere görev vermiştir, örneğin Raja Todar Mal yıllarca maliye yönetiminde bulunmuştur. Bu nedenle, özellikle ilk dönem süren genişleme siyasetinin ardından 1580'lere gelindiğinde, İmparatorluğun, kendisini kültürel olarak yeniden tanımladığı bir döneme girildi. Büyük bir kültürel çeşitliliği yönetimi altında barındırdığının ve yönetimdeki sürekliliğinin bu unsurlar arasındaki uyuma dayandığının farkında olan Ekber, Hindu ve diğer dinlere inanan kişileri kapsayıcı nitelikte bir yönetim çerçevesi oluşturdu.

Ekber kendisine yeni bir politik alan oluşturabilmek ve kendisini var olan konjonktürün kısıtlamalarından kurtarabilmek amacıyla başkenti olacak olan Fatehpur Sikri'yi inşa ettirdi. 1571 ve 1585 yılları arasında başkent olan Fatehpur Sikri yeni bir imparatorluk kimliği yaratmada önemli bir görev edindi. Burada yer alan İbadethane; Hindu, Caynist, Müslüman, Hristiyan pek çok kişinin bir araya geldiği bir mekan oldu. Farklı iki din arasında ortak bir buluşma noktası yaratmaya yönelik ikinci başvurduğu yöntem, Farsçayı, İmparatorluğun resmi dili yapmaktı. Hindistan coğrafyasına ait olmayan bu dil sayesinde, pek çok dil ve kültürü barındıran Babür İmparatorluğu'nda kültürel ortak bir dil yaratarak, Hinduların İslam-Fars kültürü içerisinde hareket etmelerini sağladı. Yönetim kadrosunda yer almak isteyen pek çok Hindu, Fars dilini öğrenerek ortak kültürel yaratım süreci içerisinde rol oynamak zorunda kaldılar, hatta pek çok Hindu, medrese eğitimi alarak Farsçayı öğrendi. Bu şekilde pek çok Hindu klasiğinin Farsçaya çevrilmesi için de politik zemin hazırlanmış oldu (Koch, 2002: 27; Truschke, 2016: 139). Sistematik şekilde gerçekleşen bu kültürel benimseme ancak dokuzuncu ve 11. yüzyıllar arasında Abbasi döneminde gerçekleşen Yunanca eserlerin Arapça'ya tercümesi örneğiyle kıyaslanabilir (Gutas, 1998).

Ekber'in dinsel ilgi alanları ve yönelimleri bir anda gerçekleşmiş bir serüvenden ziyade, pek çok farklı etmenin rol oynadığı uzun yıllara yayılan bir arayışın ürünüdür. Bu süreç yaklaşık olarak yirmi yıl boyunca sürmüştür. Gençliğinde Nakşibendi tarikatına bağlı olup İslam'ın daha sert bir yorumunu benimseyen Ekber, pek çok Hindu'yu zorla İslam'a döndürmesi nedeniyle daha sonra pişmanlık duyduğunu ifade eder (Khan, 1997: 84-5). Ekber İbadethane'nin açılmasıyla birlikte felsefi tartışmalarla da ilgilenmeye başlar ve giderek daha fazla panteistik sufi öğretilerin etkisi altına girer. Geleneksel İslami anlayıştan uzaklaşarak zamanla dinler arasındaki sınırları aşan bir anlayışa yönelir. Başlangıçta sadece Sünni ulema arasında gerçekleşen İbadethane'deki bu toplantılara Hindu, Caynist ve Hristiyanlar da katılmaya başladılar (Rızvi, 1975: 125-8). Ekber konuşmalarının çoğunda bu toplantıları oldukça ilgi çekici bulduğunu ve kendini bunlardan alamadığını ifade eder. İbadethane'de gerçekleşen tüm bu felsefi tartışmaların sonucunda Ekber'in dine olan sorgulayıcı bakışı 1578'e doğru keskinleşir (Khan, 1997: 84). 1580'de gelen Cizvit misyonerler de Ekber'de büyük bir etki uyandırır. Ekber sarayında gerçekleşen kültürel faaliyetlerde bu kişileri aktif olarak tartışma ortamına katmaya çalışır.

Misyonerlerin anlatılarında görülen Ekber'in yakın zaman içerisinde Hıristiyan olması gibi bir durum gerçekleşmese de, Ekber Hıristiyan-Batı kültürüne olan ilgisi hayatının sonuna kadar devam eder, bu dönemde Kutsal Kitap Farsça'ya çevrilir (Fischel, 1952) ve Ekber İspanya Kralı II. Filip'ten Hıristiyanlık ile alakalı daha fazla kitabın tercüme edilmesini talep eder (Mathew, 1997; Truschke, 2016: 181).

Razmname'nin Çeviri Süreci

16. yüzyıl Babür sarayı, görsel ve yazınsal sanatların patlamasının yaşandığı bir dönemi ifade eder. Ekber ve diğer saray seçkinleri, bu dönemde yüksek oranda maddi desteği yaratıcı yetenekler için ortaya koymuşlardı ki, bunun sonucunda kendi çağlarının anlayışında büyük değişiklikler yaratabilen resimli resimsiz pek çok yazma üretim olanağı bulabildi. Her ne kadar bu süreçte Ekber'in büyük katkısı belirleyici olsa da sanatsal üretimdeki bu artıştan sadece imparatorun kendisi sorumlu değildi. Tüm katılımcılar kendi kararları ve katkılarıyla bu süreç içerisinde rol oynadılar. Bu dönem içerisinde Babür sarayının olanaklarından faydalanmak isteyen Orta Asyalı, İranlı, Caynist, Hindu, Hıristiyan Cizvit vb. pek çok kişi Ekber'in sarayına geldi ve kendileriyle beraber kişisel programlarını da getirdiler (Adamjee&Truschke, 2015: 141). Sanatın her alanında yaşanan bu canlanma ve buna eşlik eden kozmopolitan dünya, sanatsal ve kültürler arası etkileşimleri de mümkün kıldı.

Hindu dini ve kültürüne karşı ilgisi neticesinde Ekber, ilk dönemlerden itibaren sarayında Hindu asıllı kişileri bulundurmıştır. Sarayında bu insanları doğrudan ağırlaması sonucunda Hindu dini ve kültürünü daha iyi anlamaya yönelik yeni kültürel karşılaşmalar ve tartışmaların olanağı doğmuştur. Oluşan bu ortam neticesinde de Hindular Babür sarayı ve kültürü içerisinde kendilerini ve kültürlerini tanıtmaya olanak bulmuşlardır. Bu tartışmalar ve karşılaşmalar sonucunda her ne kadar Hindu inancına yönelik bir din değiştirme vakası gerçekleşmese de Hindu dini ve kültürü Babür sarayında görünürlük kazanabilmiştir (Truschke, 2016: 44).

Ekber'in Hindu tebaasına duyduğu bu ilgi ve sevgi kendisini Sanskrit edebi geleneğine ilgi duymaya yönlendirdi ve 1570'lerden itibaren gelişen tercüme hareketinin de temelini oluşturdu. Kendisi okuma yazma bilmemesine rağmen, sanatların ve edebiyatın büyük koruyucusuydu. Yunanca, Sanskritçe, Arapça, Farsça'dan oluşan büyük bir kütüphanenin sahibiydi. Dönem hakkındaki en önemli kaynaklar olan ve Ekber'in sosyal politikaları hakkında eşsiz bilgiler ihtiva eden Ebulfazl ve Badauni, tercüme edilen kitapların listesini verirler. Bunların arasında Hint tarihi, dini ve kültürünü ele alan kitaplarda mevcut bulunmaktadır (Modi, 1925: 90). Bu eserler sadece Hintçe'den yapılmakla da sınırlı kalmadı, Ekber'in dedesi Babür'ün Çağatay Türkçesinde kaleme aldığı *Babürname* de çeviri programına alındı ve Farsçaya çevrildi.

Ekber'in Hint dini ve kültürü hakkındaki bilgisinin çoğu, özellikle İbadethane'nin kurulmasını takip eden dönemde gerçekleşen tartışmalar ve karşılaşmalar neticesinde meydana gelmiştir (Ali, 1992: 38). Bununla birlikte Müslüman yönetici elit ve sıradan insanların Hindu gelenekleriyle karşılaştıkları tek yer burası değildir, Hindu dinsel ve kültürel yaratıcılığının yansımaları olan tapınak süslemeleri zaten yeterli bir açıklamayı sunmaktadır ve gerek yönetici ve gerekse de sıradan Müslüman halk her gün Hinduizm hakkında geniş açıklamalara sahip olan bu sanatsal yaratımlarla karşılaşmaktaydı. Aynı zamanda Hindu tanrısallığı ifade eden halka açık kutsal danslar gözlemlenebilir boyuttaydı. Hint coğrafyasının bu zengin tarihsel çeşitliliği ile iletişim halinde olunması, onunla farklı şekillerde iletişime geçilmesi, karşılıklı etkileşime dayalı üretimlerin yapılması olanağını da veriyordu.

Hindu kültürü ve dini hakkında yapılan tercümelemlerde eski bir Hindu olup sonradan ihtida etmiş olan Şeyh Bavan'ın önemli bir rolü bulunmaktadır. Ekber, maiyetine kabul ettiği Şeyh Bavan'dan 1575'te Hindu kutsal metinlerinden birisi olan *Atharva Veda*'nın çevirisini talep eder. Bu projede kendisi de yer alan Badauni, metin içerisinde belirsizliklerin bulunduğunu, pek çok kelime ve cümlenin çevrilmesinde problemlerin yaşandığını ve bu nedenle kendisinin tercümeden çekildiğini belirtir (Badauni, II, 1973: 216). Bu başarısızlıkta İslam kültür ve dinine çok yabancı bir metnin seçilmesinin yarattığı güçlükler olmakla birlikte, Şeyh Bavan'ın, yeni girdiği dindeki insanları memnun etmek amacıyla tahrif etmesinin de rolü vardır. Şeyh Bavan, Hindu dini geleneklerinin tamamen tersine olacak şekilde Hindularda hayvan eti yeme ve insan gömülmesinden bahseder. Onun metni bu şekilde tercüme etmesi, konu hakkında yüzeysel bilgiye sahip olan saray çevresinde dahi alay konusu olur ve daha derinlikli tercümelemlerin yapılabilmesi için Hinduların da çeviri faaliyetlerine katılmalarının gerekliliğini gün yüzüne çıkarır (Ali, 1992: 39).

Hindu dininden yapılan ikinci önemli çeviri 1582'de başlanılan, büyüklüğü ve zengin doğasıyla tanınan *Mahabharata*'dır. Metnin çevrilme süreci hakkındaki en önemli kaynaklarımız olan Ebulfazl ve Badauni'nin aktardığına göre, tercüme esnasında pek çok kişi görev almıştır. Ebulfazl; Şeyh Sultan, Badauni ve Nakib Han'ın isimlerini verir. Badauni bu kişilere ek olarak, Molla Şeri ve Şeyh Faizi'nin de adlarını sıralar (Badauni, II, 1973: 328-330). Ebulfazl bir giriş kaleme almış ve ek olarak projenin genel koordinatörlüğünü de üstlenmiştir. Projenin hayata geçirilebilmesi için, her iki dinden insanlar etkin bir şekilde katılmışlardır. Hindular, Sanskritçe esas metni okuyup temel anlamını Müslümanlara açıklamışlar, bu açıklama her iki kesim arasında tartışılmış ve en son olarak Farsça şiir şeklinde yazıma geçilmiştir (Modi, 1925: 103). Bu süreç, Ebulfazl tarafından kaleme alınan metnin giriş kısmı *Hutbe*'ye eşlik eden minyatürlere de yansır. İki dinden insanların bir arada resmedildiği bu minyatürlerde Hindular ve Müslümanlar arasındaki farklılıklar oldukça belirsizdir. Bu bir anlamda, Babür İmparatorluğunda ulaşılmak istenen durumun görsel bir şekilde metne olan yansımalarıdır (Das, 2005).

Projede yer alan kişilerin her iki dil hakkında uzman olması gibi bir gereklilik söz konusu değildi. Ebulfazl örneğinde gözüktüğü gibi, Sanskritçe bilmeyen kişiler de bu proje içerisinde yer almıştır. Badauni'ye göre, Ekber çoğu kez metnin çevrilmesine aktif olarak katılmış, belirli günlerde projeden sorumlu olan kişileri sarayına çağırıp çevirinin durumu hakkında bilgi almış ve öneriler sunmuştur. Nakib Han ise projenin tamamlanmasındaki en önemli kişidir. Temel taslağı alarak bunu yaklaşık olarak on sekiz ay içerisinde, Faizi'nin de katkılarıyla birlikte Farsça şiir şeklinde kaleme almıştır. Nakib Han bir yandan Hindu yorumcuların önerilerini dikkate almış, bir yandan da metni İslami okuyucu için yeni bir yorumla kaleme almaya çalışmıştır, fakat bu süreçte esas niteliğini de korumuştur. Bu şekilde metnin kelime kelime bir çeviri olmadığı açıklık kazanmış olur (Modi, 1925: 95; Rice, 2010). En az iki Sanskrit kaynak hesaba katılmış ve sözlü kültüre de önem verilmiştir. Farklı coğrafyalardan ve entelektüel geçmişten gelen pek çok kişinin ortak üretimini temsil eden bu eser dinamik bir sentezin ürünüdür (Adamjee&Truschke, 2015: 143-6).

Mahabharata'nın Sanskritçe'den çevrilmesi esnasında pek çok önemli problem ortaya çıktı. En başta Müslüman okuyucunun anlaması açısından çeviri esnasında bazı değişiklikler gündeme geldi. Ebulfazl'ın aktardığına göre, Hint dininde yer almamasına rağmen, Badauni metnin içerisine cennet ve cehennem gibi İslami öğeleri koymuş, bu ise Hint dini hakkında iyi derecede bilgisi olan Ekber'in sert müdahalesine neden olmuştur. Ekber onu bağınaz bir din bilgini olmakla suçlamıştır (Badauni, II, 1973: 413). Ekber, Ebulfazl'a Sufi gelenekten geldiğini düşündükleri Badauni'nin fanatik dindar doğası yüzünden metni değiştirdiğinden yakınmıştır. Bununla birlikte, bazı değişiklikler de Ekber'i övmeye yöneliktir, örneğin metinde yer alan *dharma* kelimesi, çeviri metinde Ekber'in erdemleri olarak ele alınmıştır. Bu ise, Ekber'in kendisini mutlak hükümdar olarak gösterme gayretinin metin içerisindeki bir yansımasıdır (Truschke, 2016: 211, 224). Ekber'in kendisini adil ve övgüye değer bir kişi olarak anması, *Razmname*'nin Babür İmparatorluk amaçları için kaleme alındığını düşündürür. *Mahabharata*'nın bu özelliği, İslam öncesi Hindu krallıklarında da kullanılmıştır, bu nedenle Ekber metnin politik kültürel değerinin bilincinde olmalıdır.

Çevirinin tamamlanmasının ardından Ekber kitabın minyatür, hat ve cilt sanatçıları tarafından hazırlanmasını emreder. Buradaki minyatürler de metnin çevirisinin bir yansıması gibidir, daha önceki Safevi minyatür geleneğinin aksine, resimlerde Hint minyatür geleneğiyle alışılmadık seviyede bir birleşim yaratılmaya çalışıldı. Hint gelenek ve kültürünü kitabın içine yerleştirme yönündeki bu çaba, Ekber'in bilinçli bir şekilde uygulamaya çalıştığı tercihlerinin sonucuydu (Das, 2005: 10-15). Her iki dinden resmedilen insanlar arasında bir uyum yaratılmaya çalışılmış ve aralarındaki farklılıklar mümkün olduğunca resimler içerisinde belirsiz kılınmıştır. Bu şekilde, inançları nedeniyle birbirlerinden uzak yaşayan insanların aynı ülkenin eşit yurttaşları olduğu ve ülke yönetimine birlikte katılmalarının beklendiği gösterilmiştir.

Ekber'in kitaplara olan ilgisi sadece kendi kişisel kültürünü geliştirmek amacıyla değil, fakat aynı zamanda bu kültürü, başta kendi saray halkı olmak üzere, yönetim katındaki herkesle paylaşabileceği, ortak bir kültürel gelenek yaratma amacına da dönüktür. Bu durum, dönemin diğer İslam İmparatorluklarında da gerçekleşen bir faaliyetti. Emine Fetvacı'nın 16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu örneğinde gösterdiği gibi, resimli kitaplar saray halkı içerisinde ortak bir kültürel gelenek yaratmak amacıyla bilinçli bir şekilde kullanılmıştır (Fetvacı, 2013). Babürler, Osmanlı örneğinde görülen çoğunlukla İslam kültürel geleneğinden eserler tercüme etmek yerine,

Hindistan coğrafyasındaki halkların tarihleri ve dinlerinde önemli rol oynayan kitapları da çeviri programına aldı (Das, 2005: 8). Tüm faaliyetlerde vurgulanmaya çalışılan temel nokta, iki dinin bir arada yaşadığı imparatorluk projesinin doğrudan yansımastıydı. Ekber'in sarayındaki pek çok üst düzey görevli de sipariş verdi. Bu her şeyden önce Ekber'in kendi isteğiyle; Ekber, bu kitabın başta kendi saray halkı olmak üzere İmparatorluğun her yerinde dolaşımında olmasını ve insanların bu kitap hakkında bilinçli olmasını istiyordu.

Resimli Bir Kitap Aracılığıyla Dinler Arası Diyalog Girişimi

Hindistan coğrafyasında yerleşen ve bu kültürün bir parçası olan Müslüman halk, bu toprakları farklı dilleri konuşan ve farklı dini inançlara sahip insanlarla birlikte paylaşıyorlardı. Bu durum, tüm bu çeşitliliği içerisindeki Hindistan'ın ne şekilde yönetilmesi gerektiği sorununu gündeme getiriyordu. Ekber'in tüm insanların inançları ve dilleriyle birlikte Babür İmparatorluğu'nda kabul gördüğü anlayışı, *Razmname* çevirisinde yansımaları buldu. Metin temel doğasını koruyacak şekilde, Müslüman ve Hinduların ortak çabaları sonucunda, Müslüman okuyucu için tekrar üretildi. Dinler arası diyalogun tam anlamda bir sonucu olan kitap, aynı zamanda dönemin Babür İmparatorluğu'nun kültürel çeşitliliği koruma yönündeki çabalarının yansımastıydı (Truschke, 2016: 237). Uygulanan reformlar sayesinde İmparatorluğun eşit yurttaşları haline gelen bu insanlar, devlet yönetiminin her aşamasına katılmışlar, kendi kültürleri ve dinlerini devletin yönetimine kabul ettirmişlerdi.

Ekber tarafından uygulanan bu politikalar sayesinde kültürel açıdan çoğulcu bir ortam oluşturuldu ve bu Babür İmparatorluğu'na yönetsel anlamda daha geniş bir alan açtı. Yönetime geldiği sıralarda Ekber, İslam devletinin ne şekilde yönetilmesi gerektiği gibi bir dizi konuda dönemin İslami ulemasıyla anlaşmazlık içerisindeydi ve onları kendi otoritesi üzerinde bir tehdit olarak algıyordu. Özellikle 1570'ten sonra, pek çok açıdan daha radikal ve muhafazakar bir anlayışa sahip olan ulemanın elinden gücü almaya başladı. Ordudaki pek çok göreve Hindu görevlileri atadı ve gücü mümkün olduğunca farklı gruplar arasında paylaştırdı. Bununla da yetinmeyerek kendisini insan-ı kamil olarak adlandırarak, kendisinin dinsel anlamda tartışmalı konulardaki belirleyici pozisyonda olduğunu iddia etti. İslam tarihinin bininci yıl dönümüne girdiği ve binyıllık beklentilerinin yüksek olduğu bir dönemle uyumlu olacak şekilde kendisini bininci yılın yenileyicisi olarak gösterdi (Moin, 2012). Ekber bu tip niteliklere sahip birisi olarak kendisinin yönetimi altında bulunan insanların uyumlu bir şekilde yaşayabilmesi için gerekli olan zihinsel altyapıyı da sağlayabildiğini iddia etti. *Sulh-i Kul* olarak adlandırdığı bu anlayış, birbirlerini anlamaya yönelik farklı gruplar arasında sosyal uyumun inşası fikriydi.

Ekber'in amacı farklı gruplar arasında barış ve karşılıklı saygıya dayanan bir denge yaratarak ortak bir gelecek kurmanın yolunu açabilmektir. Bir arada yaşadıkları halde birbirleri hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan insanların, devletin dinamik bir şekilde uyguladığı kapsamlı eşitlik politikalarıyla insan çeşitliliğine dayalı bir sistem kurabilmelerini umdu. Farklı dinler üzerine kurulu bir coğrafyada sürtüşmeleri giderebilmek için, disiplin ve cezalandırma yoluyla değil, fakat adalet ve hoşgörüye dayanan bir sistemin kurulması gerektiği, barışın ise yalnızca tüm herkesin dikkate alındığı ve önemsendiği, adaletin sağlandığı bir ortamda hayal edilebileceğini kabul etti. Ekber, yönettiği tüm İmparatorluğun insan çeşitliliğine dayalı bir zemin üzerine kurulduğunun farkında olduğundan, toplumun tüm kesimlerini kucaklayan hoşgörüye dayalı, insanları dini inançlarına göre sınıflandırmayan ne olursa olsun insanlara eşit fırsat tanıyan bir yönetim kurmaya çalıştı (Anooshahr, 2012 :229). Ekber, kendisinin aksine sert bir yönetim anlayışına sahip olan Şah Abbas'a gönderdiği mektupta ideal hükümdar hakkında konuşur ve barışın tesis edilebilmesi için adaletin ve çabanın gerekliliğine değinir (Ghodratollahi, 2007: 8). Bu nedenle Ekber, gerek kendi sarayındaki ve gerekse de tüm İmparatorluktaki çeşitli unsurlardan oluşan yapıyı bir zenginlik olarak ele alır (Anooshahr, 2012). Onun zihnindeki hükümdar anlayışı, tüm herkesin kendi saltanatına başvurabileceği, insanları dinleri dolayısıyla ayırmayan kişiliktir. Bu nedenle Ekber'le birlikte ilk defa Hindistan'ın bir bütün şeklinde gerek coğrafi gerekse de kültürel olarak algılandığı bir anlayışa ulaşılabilmektedir (Ali, 1996).

Ekber'in veziri ve görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir konumda bulunan Ebulfazl, adaletin kültürel çeşitliliği yönetmedeki en etkili yöntem olduğunu düşünür. Toplumda adaletin sağlanabilmesi için öncelikle insanlar arasında uyumun sağlanabilmesi ve bunun içinde ileri görüşlü politikalar ve hoşgörünün toplumca

kabul edilmesi gerektiği üzerinde durur ve buna ilişkin politikalar geliştirebilecek ileri görüşlü yöneticilere olan ihtiyacı dile getirir. Ebulfazl'a göre, devlet yöneticisinin birincil görevi olan farklı kesimlerden insanlar arasında adaleti sağlama sayesinde, insanlar kralın gölgesinde huzurlu bir yaşam sağlayabilecektir (Abu'l-Fazl, III, 2000: 22). Babür toplumunda var olan yanlış anlamaların ve çekişmelerin nedenlerini sıralarken, yönetici Müslüman kesim ve Hindular arasındaki anlayış eksikliklerinin önemli bir yer tuttuğunu iddia eder. Ona göre, eğer kral tebaası arasındaki farklılıkları kabullenmeyip tüm dinden insanlara eşit bir şekilde yaklaşmazsa krallık görevinde bulunmayı da hak etmemiş olur (Abu'l-Fazl, II, 2000: 421). Kralın en önemli görevi mezhepsel, dinsel çekişmelerde taraf tutmayarak yönettiği kişiler arasında anlayış birliğinin oluşmasında rol oynamaktır. Bu yönetim anlayışının dinler arasında taraf tutmak yerine, herkesi anlayan ve saygı göstermeye odaklanan yapısı, araştırmacılar arasında Hindistan'da seküler yönetim olarak görülmesine neden olmuştur (Khan, 1986).

Ebulfazl'ın çeviriye bir giriş olarak kaleme aldığı *Hutbe*'de tüm bu görüşler belirgindir. Ebulfazl'a göre, *Razmname* çevirisinin kültürel bir boyutu olmakla birlikte, dinsel ve politik yönleri de bulunmaktadır. Özellikle *Mahabharata*'nın dinsel ve kozmopolitan içeriğinden etkilenen Ebulfazl, farklılıkların, yaratımın her aşamasındaki en belirgin özellik olduğunu ve bu nedenle de herkesin farklı hakikat değerlerine sahip olduğunu vurgulayarak, dinsel hoşgörünün ve dinler arası barışın önemine değinir. Ona göre tüm insanlar tek bir yaratıcı tarafından yaratıldığından insanlığı bölen her girişim hatalıdır. Bu tür bölünmeler reddedilmelidir ve her insana bizzat insan olduğu için değer verilmelidir. Koruma ve adalet arayan herkesin ülke yöneticisine başvurmaya hakkı vardır ve kral bu kişileri ayrımcılığa maruz bırakmadan dinsel ve mezhepsel tarafgirlik içerisine girmeden korumak zorundadır (Abu'l-Fazl, 2015: 17).

Ardından kendilerini bilgin olarak tanımlayan Hindistan'daki İslam dini otoritelerine olan eleştirilerini sıralamaya başlar. Onları kitleler üzerindeki etkilerini kullanarak insanları yanlış yönlendirmekle, sadece kendi görüşlerinin doğru olduğunu iddia ederek hoşgörüsüzlüğü toplum içinde hakim kılmaya çalışmakla suçlar. Ona göre, herhangi bir araştırma yapmamaları, edindikleri hatalı yargıları ise düşünmeden kabul etmeleri dolayısıyla, bu kişilerin din konusunda belirttiği görüşlere itibar edilmemelidir. Ebulfazl, Müslüman din bilginlerinin farklılıklara olan hoşgörüsüzlük ve ilgisizliğinin sonucu olarak, her iki dine inanan insanların da birbirlerinden habersiz yan yana yaşadıklarını belirtir, daha da kötüsü birbirleri hakkında nefret dili kullandıklarından üzülmeye bahseder (Abu'l-Fazl, 2015: 19).

Ebulfazl'ın aktarımına göre, barışın elde edilebilmesi için ortak adımların atılması gerektiğine inanan Ekber, ulemanın insanları birbirinden uzaklaştıran bu faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olduğundan, *Razmname*'nin çevrilmesine karar verir. Ebulfazl, bu kitabın çevrilmesi ve dolayısıyla bilginin insanlar arasında yayılmasıyla, insanların daha fazla uzlaşmaya dayalı bir tutum geliştireceklerini ve ulemanın insanlar üzerindeki gücünün kırılacağını iddia eder. Hindu ve Müslüman kitaplarının çevrilmesi sayesinde iki din arasındaki uçurumun kapanabileceğini ve her iki dinin de hakikatin tek sahibi olma iddiasından kurtulabileceklerini düşünür. Özellikle kendi sarayı çevresinde bu resimli kitaplar aracılığıyla dışlayıcı değil, fakat uzlaştırıcı bir kültürel ortam oluşturabileceğine inanır (Das, 2005: 9). Aynı zamanda bu karşılaşmaların ve etkileşimlerin sonucunda uzlaşma kabul etmeyen muhafazakâr insanların bile dinsel hakikatin farklı dinlerde de bulunduğu gerçeğine dönebileceklerini, eski zamanların bilgeliğine dayalı bu kitaplar aracılığıyla yeni şeyler öğrenebileceklerini söyler. Ebulfazl, gerçekten tarafsız bir yaklaşımla ele alınmaları durumunda hatalı insanların bakış açıları hakkında daha aydınlanmış bir yargı seviyesine insanların geleceklerini düşünür.

Hutbe'nin en ilginç yanı farklı dinlerde de hakikatin bulunabileceğine dönük iddialardır. Örneğin, Ebulfazl, Hindu kutsal metinleri *Veda*'lardan bahsederken, bu kitapların her kesimden insanların rahatlıkla anlayabileceği şekilde "Tanrısal ilhamla" yazıya geçirildiklerini ve "ilahi kutsal" niteliğe sahip olduğunu belirtir ve bu metinler sayesinde insanların "doğru yolu bulabileceklerini" iddia eder (Abu'l-Fazl, 2015: 23). Bu nedenle, *Razmname*'nin dinsel bir doğasının bulunmadığı iddiası (Adamjee&Truschke, 2015: 151) ihtiyatla karşılanmalıdır. *Razmname*'nin girişine yazılan bu yazı sadece Hindu kültürüne değer veren entelektüel bir bakış açısından ziyade dinsel bir anlayışın da yansımasıdır. Dinsel hakikatin sadece belli bir dinle sınırlı olmadığını, farklı dinlerde de eşit bir şekilde mevcut olduğunu ve Tanrısal hakikate bu dinler aracılığıyla da erişilebileceğine dönük bir inançtır. Kendi dönemindeki İslam ulemasının, alemin yedi bin yıl olduğu

yönündeki iddialarına atf yaparak, bilimsel bir gerçekliğe dayanmayan bu tip iddiaların farklı kitaplar aracılığıyla sorgulanması gerektiğini telkin eder (Abu'l-Fazl, 2015: 19). Geleneksel İslam teolojisi yanında *Mahabharata*'nın da saygıdeğer bir konumda bulunduğunu bir anlamda okuyucuya söylemeye çalışır (Jonnalagadda, 2020: 44).

Sonuç

Babür İmparatorları arasında seçkin bir konumda bulunan Ekber, bugüne kadar farklı perspektiflerden pek çok araştırmaya konu oldu. Onun bu kadar popüler bir araştırma konusu olmasındaki etmen, sıradan bir hükümdar olarak yaptığı fetihler değil, fakat sosyal, entelektüel ve dinsel anlamda büyük bir dönüşümü temsil edebilmesi nedeniyledir. Ortaya koyduğu bu reformlar nedeniyle Ekber'in etkisi, Hindistan'da bugün dahi hissedilebilmektedir. O farklı kültür ve dinleri bir araya getirip ortak bir Hindistan yaratmaya çalışan, uzlaştırıcı bir kişi olarak anılır. Tüm dinlere olan hoşgörüsü özellikle bugün, dinler arası çatışmaların yaşandığı bir ortamda daha fazla anlam kazanır (Koch, 2002: 18).

Razmname tercümesi, Ekber'in yönetsel, politik ihtiraslarının bir ürünüdür, İslami bininci yıla girilirken Hint-Müslüman geleneklerinin bir arada gösterildiği bir ortam yaratarak Babür İmparatorluğu'nda o zaman uygulanan Sulh-i Kul politikasının propagandasını yapmaktır. Bu doğrultuda Ekber, Müslüman ve Hindu kültürleri arasında yarattığı kaynaşmalar aracılığıyla yeni bir kültürel politik gelenek oluşturmayı amaçlamıştır. Bu kitapta Hindu, Caynist ve Müslüman insanlar bir araya gelerek tüm farklılıkları kuşatan aydın hükümdar Ekber'in altında tartışır şekilde resmedilmişlerdir. Hindu dinsel kültürünün en önemli ürünlerinden birisi olan *Mahabharata*'ın, İslam devleti tarafından kabul edilip çevrildiği, Hindu insanlara gösterilmiş ve Müslüman insanların farklı insanlar hakkında bilgi sahibi olmaları istenmiştir. Farklı kutuptaki insanlara, sahip oldukları aşırılıkları bir kenara koyarak, orta yolda buluşmaları ve problemlere ortak çözümler aramaları beklenmiştir. Bu şekilde Babür devlet anlayışının, farklı din ve kültürden insanların katılımına dayalı çoğulcu bir yapıda olduğu gösterilip, insanların kendi kültürel değerlerini Babür Sarayına getirmeleri desteklenmiştir. Bunu başarabilmek için ise saray, daha önce görülmemiş boyutlarda insan ve maddi kaynaklarını bu projelere aktarmış, bu geleneğin yansımalarının sanatın tüm alanlarında gözükmelerini sağlamıştır. Bu düşüncenin şekillenmesinde Ekber ve Ebulfazl çok önemli bir konumda bulunsalar da tüm bu sürecin şekillenmesi onların tekelinde değildir. Hindular kendi dinsel metinlerinin Farsçaya yapılan bu tercümesinin her aşamasında katkı sağladılar. Ekber'in sarayına Safevi baskısından kaçmak için gelen pek çok bilgin kendi kültürleri ve ajandalarını da bu kitap içerisine koydu. Dolayısıyla Ekber'in koruyuculuğu altında bu kişiler, gelecek yıllarda oluşacak Babür devlet ideolojisinin temellerini de atmış oldular.

Kaynakça

- Abu-l-Fazl. (2000). *The Akbar Nama of Abu-l Fazl*. (Çev. H. Beveridge). Calcutta: The Asiatic Society.
- Abu'l-Fazl. (2015). *Preface*. (Çev. R. Babagolzadeh). İçinde *Understanding the Mughal Book of War: A translation and Analysis of Abu'l-Fazl's Preface to the Razmnama*.
- Adamjee, Q., & Truschke, A. (2015). Reimagining The 'Idol Temple of Hindustan': Textual and Visual Translation of Sanskrit Texts in Mughal India. *Pearls on a String: Artists, Patrons, and Poets at the Great Islamic Courts*, 141-65.
- Al-Badaoni. (1973). *Muntakhabu't-Tawarikh*. (Çev.: W.H. Lowe). Delhi: Idarah-ı Adabiyat-ı Delli.
- Ali, M. A. (1992). Translations of Sanskrit Works at Akbar's Court. *Social Scientist*, 38-45.
- Ali, M. A. (1996). The Evolution of the Perception of India: Akbar and Abu'l Fazl. *Social Scientist*, 80-88.
- Anooshahr, A. (2012). Dialogism and territoriality in a Mughal history of the Islamic millennium. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 55(2-3), 220-254.
- Babagolzadeh, R. (2015). *Understanding the Mughal Book of War: A Translation and Analysis of Abu'l-Fazl's Preface to the Razmnama* (Doctoral dissertation, Arts & Social Sciences: Department of History).
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi II Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*. (Çev. A.Berktaş). İstanbul: Kabaalcı Yayınları.
- Elton, G.R. (2012). *Reformasyon Avrupası 1517-1559*. (Çev.: A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.

- Fetvacı, E. (2013). *Sarayın İmgeleri, Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*. (Çev.: N. Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fischel, W.J. (1948). Jews and Judaism at the court of the Moghul Emperors in medieval India. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, 137-177.
- Fischel, W. J. (1952). "The Bible in Persian Translation", in: *The Harvard Theological Review*, vol. 45, pp. 3-45.
- Das, A. K. (2005). *Paintings of the Razmnama: the Book of War*. Kalkota: Birla Academy of Art and Culture.
- Ghodratollahi, E. E. (2007). Akbar, the Doctrine of Solh-i-Koll and Hindu-Muslim Relations.
- Grewal, J. S. (1997). The Sikh Movement During the Reign of Akbar. *Akbar and his India*. Delhi: Oxford University Press.
- Gutas, D. (1998). *Greek thought, Arabic culture: the Graeco-Arabic translation movement in Baghdad and early 'Abbāsid society (2nd-4th/8th-10th centuries)*. Psychology Press.
- Huseini, R. (2017). The First Islamic Millennium and the Making of the Tarikh-i Alfi in the Sixteenth Century Mughal India. *Unpublished MA thesis, Leiden University*.
- Jonnalagadda, A. (2020). Translating Theology: A Textual Examination of Akbar's Religiosity.
- Khan, I. (1986). Medieval Indian Notions of Secular Statecraft in Retrospect. *Social Scientist*, 14(1), 3-15. doi:10.2307/3520417
- Khan, I. A. (1997). Akbar's personality traits and world outlook: A critical reappraisal. *Akbar and his India*. Delhi: Oxford University Press.
- Koch, E. (2002). The Intellectual and Artistic Climate at Akbar's Court." *The Adventures of Hamza: Painting and Storytelling in Mughal India*, 18-31.
- Mathew, K. S. (1997). Akbar and Portuguese Maritime Dominance. *Akbar and his India*. Delhi: Oxford University Press.
- Modi, J. J. (1925). King Akbar and the Persian Translations of Sanskrit Books. *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, 6(2), 83-107.
- Moin, A.A. (2012). *The Millennial Sovereign Sacred Kingship and Sainthood in Islam*. New York: Columbia University Press.
- Rice, Y. (2010). A Persian Mahabharata: The 1598-1599 Razmnama. *Manoa*, 22(1), 125-131.
- Smith, V.A. (1917). *Akbar the Great Mogul 1542-1605*. Oxford University Press.
- Truschke, A. (2016). *Culture of Encounters: Sanskrit at the Mughal Court*. New York: Colombia University Press.